

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК 34:378.014(477)

Ківалов С. В., НУ «ОЮА»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

В статті обґрунтовано актуальність аналізу проблем вищої юридичної освіти, у зв'язку з трансформаційними процесами, які потребують правового регулювання. Визначено, що саме вищий навчальний заклад є головним суб'єктом підготовки професіонала в галузі права, спроможного виконувати складні завдання трансформаційного етапу розвитку держави. Окреслено проблеми вищої юридичної освіти, що потребують застосовування кращого зарубіжного досвіду.

В умовах сьогодення надзвичайно важливо вдосконалення системи вищої юридичної освіти України, визначення ключових короткотермінових стратегій розвитку та узгодження національної нормативно-правової бази з міжнародними стандартами і рекомендаціями в цій сфері. Ще більш необхідною є реалізація довготермінових стратегій, які забезпечують сталий розвиток та удосконалення системи вищої юридичної освіти України, визнання її у європейському і світовому освітньому просторі.

Модернізація вищої юридичної освіти в Україні вимагає подолання низки проблем, серед яких найбільш актуальними є: невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам суспільства, зниження якості освіти, відірваність від прикладних наукових досліджень в галузі права, повільні темпи інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір.

Намагання відповідати рівню розвитку наукового юридичного знання та наголос на інформативну насиченість при збереженні традиційних освітніх технологій, втілюються в проблеми дисциплінарного перевантаження змісту вищої юридичної освіти. З огляду на процеси розширення знань відбувається безперервне збільшення кількості навчальних дисциплін, що має стимулювати диференціацію освітнього простору, дисциплінарне розмежування. Але це є досить проблематичним, особливо в умовах часового обмеження, та може заважати формуванню цілісного підходу у навчанні.

Задля успішної реалізації таких складних завдань доцільним є вивчення та запозичення передового зарубіжного досвіду підготовки юридичних кадрів та аналіз нормативно-правової бази функціонування системи юридичної освіти ряду розвинених країн.

Передусім, цікавим є досвід європейських країн, враховуючи євроінтеграційні прагнення України.

Так, у ФРН юридична вища освіта регулюється федеральним законом 2002 року «Про реформу юридичної освіти», законом 2004 року «Про продовження освіти та вищу освіту», законом 2004 року «Про вищу освіту» та законом 1990 року «Про суди та юридичні послуги». Відповідно до цих законів загальні збори об'єднання адвокатів і товариства правників визначають кваліфікаційні вимоги доступу до юридичної професії. Німецька система підготовки юристів сьогодні зорієнтована на підготовку як до суддівської, так і до широкої правозахисної діяльності. Частково це зумовлено тим, що лише 5–10 % випускників німецьких вишів стають суддями, тоді як 80 % – адвокатами. Сьогодні юридична освіта в Німеччині спрямована на підготовку ціннісно орієнтованого юриста – євроюриста (Eurojurist). Особлива увага приділяється якості підготовки юриста як “штучного товару”. В середньому, на більш ніж 40 юридичних факультетах ФРН працюють приблизно 900 професорів і навчається від 2,5 до 7 тис. студентів. Випускник має здати два державні екзамени, після чого стає юристом. Підготовка юристів у ФРН здійснюється також в правових школах, але їх випускники не можуть займати посади судді, адвоката і нотаріуса. У більшості випадків, вони працюють державними службовцями, юристами у комерційних та інших структурах [1;10; 9].

В Англії працює близько 100 юридичних вишів. Щорічні набори приблизно до 100 осіб. Цим забезпечується можливість використання індивідуальних форм роботи із студентами. Так, у Лондонському університеті викладач працює за індивідуальним планом не більше

ніж з десятима студентами, в Оксфордському – не більше ніж з трьома. У Великобританії відсутня єдність щодо балансу теоретичного і практичного у навчальних планах і програмах. Домінує точка зору, що юридична освіта – це різновид гуманітарної освіти. Академічне співтовариство схильне розглядати право, як теоретичну дисципліну. Тільки після отримання базового вченого ступеня в області права студент має можливість виконувати практичні завдання за допомогою відповідних програм стажувань, які організовуються професійним співтовариством. Крім того, слід зазначити, що досить велика кількість університетських викладачів не є сертифікованими юристами і мають доволі обмежений досвід практичної роботи. Найпоширеніші спеціалізації в англійських університетах – це приватне, публічне, римське право і римська юриспруденція, історія англійського права, англійське право, порівняльне правознавство тощо. Загалом юридична освіта у Великобританії поділяється на три етапи. Вони передбачають засвоєння програми бакалавра права, опанування освітньо-професійних програм фахової підготовки адвокатів і юридичну практичну підготовку. Здобуті знання, уміння і навички закріплюються проходженням стажування (як правило, річного) [9;10; 5].

У США майбутні юристи отримують освіту у правничих школах, які з'явилися у першій половині XIX ст. Сьогодні їх близько 200. Вища юридична освіта в США характеризується вузькою спеціалізацією та практичною направленістю навчання. Зміст юридичної освіти визначають правничі школи, Американська асоціація юристів і великі юридичні фірми. До головних компетенцій належать: вирішення проблем, юридичний аналіз і обґрунтування, вивчення юридичної літератури і документів; вивчення фактів, комунікативність, консультування, ведення переговорів, знання процедур, пов'язаних із судовими позовами і альтернативними способами вирішення спорів; організація і управління у сфері юридичної діяльності, виявлення і вирішення проблем етичного характеру. Основне завдання американських правових шкіл – це підготовка до отримання доступу у професійне співтовариство і успішної юридичної діяльності. У зв'язку з цим навчальні програми різних правових шкіл націлюються на вигоди адвокатського екзамєну. Тому між ними немає принципових відмінностей, незважаючи на відсутність єдиного навчального плану. Варто відзначити, що в США випускник юридичного вишу одержує ліцензію на юридичну практику.

Дуже важливим є питання щодо включення до програм навчання неюридичних дисциплін. У багатьох країнах ведуться дискусії про обсяги включення до юридичної освіти елементів неюридичних наук. Різною є і структура юридичної освіти: тривалість навчання, його поділ на цикли, курси, семестри, триместри. Характерно, що спостерігається не прагнення до повної уніфікації, а лише намагання зблизити різні структурні моделі.

Такий багатоваріантний підхід дозволяє говорити, що запозичення зарубіжного досвіду підготовки юридичних кадрів українською вищою школою не потребує абсолютної відмови від існуючих національних традицій, а може використовуватись як окремі доповнення і вдосконалення діючої системи.

Разом з тим, існують і специфічні проблеми розвитку системи вищої освіти в Україні в цілому, які слід враховувати при аналізі стану саме юридичної освіти. Так, науковці акцентують увагу на проблемах економічної та соціальної ситуації, погіршенні демографічної ситуації, що значно позначається на наборі студентів у вищі навчальні заклади загалом і, як наслідок, на підготовці кваліфікованих кадрів безпосередньо для правової сфери [3]. Зокрема, А.Денисенко зазначає, що сьогодні ми маємо два основних напрямки демографічної проблеми, які виникають у вищій школі: перший пов'язаний з постійним підвищенням віку науково – педагогічних кадрів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук; другий – зі скороченням народжуваності в Україні та труднощами в наборі студентів на навчання. Проблеми першого напрямку – скорочення кількості місць державного замовлення в аспірантурі та збільшення обсягу підготовки на комерційній основі. Також є питання щодо публікації результатів наукових досліджень, бо більшість видань сьогодні є платними, безгонорарними, що інколи стає перешкодою на науковому шляху молодих талановитих науковців. Як наслідок – скорочення кількісного і якісного кадрового забезпечення науково-педагогічного потенціалу. Проблеми другого напрямку – зменшення кількості учнів випускних класів шкіл, ліцеїв, гімназій. Відповідно до даних А.Денисенка мінімальна кількість очікується у 2018-2019 роках [3].

Нагальною проблемою є і зміна структури навчального процесу в бік зменшення аудиторного навчання і збільшення самостійного навчання студентів та індивідуальної роботи. Потребують істотного корегування сутність, зміст і технології навчально-методичного забезпечення. Студент, який виходить зі стін вищого навчального

закладу, повинен володіти відповідними практичними навичками. Джерелами набуття студентами практичних навичок є виконання індивідуальних завдань, залучення до співпраці з організаціями і підприємствами під час виконання їх замовлень. На думку О.Карпіщенка, останнє є більш дієвим, оскільки людина працює з реальним завданням, результати вирішення якого будуть затребувані та використані у подальшому. Проте в обох випадках роботою студента має керувати викладач, і саме від його професійних навичок залежать рівень та якість підготовки. На жаль, деякі викладачі не знайомі повною мірою з особливостями діяльності конкретних організацій і підприємств, підходами роботодавців до організації справи та оцінки результативності найманих працівників. Тому, існує проблема підвищення кваліфікації викладацького складу саме у напрямку набуття досвіду практичної діяльності [8].

Як зазначає В.Задояний, навчальний процес вищої юридичної освіти в Україні побудований згідно з усталеним поглядом на роль юриста в суспільстві, перевантажений нормативно-теоретичним навчанням, слабо орієнтований на практику фахівців. Навчальні плани не завжди враховують неправові сфери діяльності юриста, які становлять важливу прагматичну складову повсякденної активності фахівця у праві. Вузьким місцем й досі є володіння юридичною технікою, вміння вирішувати конкретні юридичні проблеми, здатність знаходити альтернативні рішення, володіння технікою аргументації, здатність працювати в команді, знання української ділової мови, іноземних мов, прикладних комп'ютерних програм тощо [5].

Підвищення якості юридичної освіти пов'язане з її орієнтацією на попит найбільш динамічних галузей господарського комплексу, соціальної і культурної сфер життєдіяльності суспільства; з формуванням інноваційних форм і рівнів юридичної освіти, підготовкою фахівців-юристів на основі корекції змісту і характеру юридичної освіти, орієнтацією на потреби соціального розвитку. Юридична професія охоплює широкий спектр соціально-економічної діяльності, а тому підготовка юристів у вищих навчальних закладах має бути максимально зорієнтована на реалізацію повсякденних суспільно-політичних, економічних, правових потреб.

Застарілий формат юридичної освіти зберігає традицію викладання юридичних дисциплін у формі, яка направлена лише на переказ чинних нормативно-правових актів. На мою думку, слід змінювати загальну парадигму змісту вищої юридичної освіти, спрямовуючи її

на розвиток розумових здібностей та критичного мислення студента, навчити студента застосовувати знання.

Враховуючи багатоаспектний характер цієї проблеми основною засадою розвитку науково-методичної роботи є навчання методології юридичної діяльності. Цей чинник є суттєвим, оскільки юридична школа має на меті підготувати студентів до вирішення як поточних, так і прогнозованих правових проблем. Окремим питанням цієї проблеми є посилення практичної спрямованості навчального процесу, навчання студентів засобом юридичної діяльності.

Щодо напрямків модернізації навчального процесу повинні бути наступні настанови: збалансування співвідношення загально-правових дисциплін та юридичної казуїстики, а також обсягів і форм навчального процесу. Співвідношення має змінюватися в бік збільшення годин на практичні заняття залежно від року навчання; активне заохочення самостійної роботи студентів із аналізу нормативно-правових актів, судової та адміністративної практики, спеціальної літератури, подальшого обговорення виявлених проблем під керівництвом викладача та відповідного «кредитування» в модульній системі навчання; введення курсів імітаційних (ігрових) судових засідань, адміністративно-правових процедур за участю практикуючих юристів; формування основ професійної активності у студентів, розроблення та написання юридичних документів, засвоєння етики діяльності з представництва інтересів громадян і компаній в судах, інших державних інститутах влади; запровадження нових форм і методів у вивченні дисциплін: юридичне ділове письмо, юридична конфліктологія, юридична техніка, ін. [5].

Важливим є питання щодо морально-етичного клімату у фаховій підготовці молоді. Недосконалим є механізм неперервного оновлення змісту юридичної освіти відповідно до сучасних потреб українського суспільства. У навчальних планах вищих навчальних закладів недостатньо дисциплін, які б за своїм змістом були орієнтовані на формування моральності та політичної культури майбутніх юристів і особливо їх здатності орієнтуватись у складних соціально-політичних ситуаціях, що складаються в державі та світі в цілому. Різке скорочення обсягу неюридичних дисциплін в навчальних планах юристів за останні роки на жаль не сприяє вирішенню таких завдань.

Основними завданнями якісної юридичної освіти в демократичному суспільстві є диверсифікація спеціалізацій випускників юридичної професії та їх періодичне оновлення, в залежності від потреб

соціально-економічної діяльності суспільства; оптимізація системи підготовки фахівців для правоохоронних органів; встановлення уніфікованих вимог щодо змісту вищої юридичної освіти; збільшення кількості навчальних практично зорієнтованих дисциплін, спрямованих на розвиток індивідуальних професійних якостей студента; залучення до навчального процесу вітчизняних та іноземних фахівців галузі права; застосування апробованих світових методик.

З урахуванням потреб інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вишам надається право організовувати викладання дисциплін іноземними мовами з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності [4].

Можна навести позитивні приклади ефективного і комплексного вирішення завдань вдосконалення системи підготовки юридичних кадрів, відповідно сучасним вимогам. Так, Національний університет «Одеська юридична академія» успішно впроваджує нові підходи до навчального процесу вже понад двадцять років. Починаючи з першого курсу заняття проводяться не лише державною, а і іноземними мовами – англійською, німецькою, французькою. Їх ведуть як штатні викладачі університету так і запрошені іноземні фахівці. Досвід застосовування даного методу є також корисним та ефективним для проведення поза аудиторних, орієнтованих на практику форм навчання, наприклад, ділових та рольових ігор, симуляції навчально-судових процесів, інших видів інтерактивних форм навчання іноземними мовами. Це формує у студентів навички ознайомлення та обробки правових текстів мовою оригіналу, вивчення зарубіжного та міжнародного законодавства, матеріалів судової практики, правил тлумачення правових норм та ін. Проводяться майстер-класи іноземними фахівцями-правниками з врученням студентам відповідних сертифікатів. Все це сприяє підвищенню інтересу до оволодіння юридичною професією.

Загалом, хочу зазначити, що Національний університет “Одеська юридична академія” робить вагомий внесок у впровадження модернізаційних змін в системі вищої школи загалом і юридичної освіти, зокрема. В ньому унікально поєднуються сучасні європейські підходи і класичні національні академічні традиції. Облаштована за останнім словом техніки матеріально-технічна база гармонійно співвідноситься з інноваційними підходами до навчання і академічними традиціями співпраці викладачів і студентства в науковому пошуку і у вирішенні прикладних завдань.

Університет забезпечує стабільно високу якість освіти і затребуваність випускників на ринку праці, має широкі академічні зв'язки з кращими вишами світу. Виш динамічно розвивається і вдосконалюється, впроваджує в освітню діяльність новітні технології, щоб відповідати постійно зростаючим стандартам освіти. Наприклад, в університеті функціонує Центр тестування на поліграфі, в якому сертифіковані поліграфологи навчають майбутніх слідчих особливостям роботи з «детектором брехні».

НУ «ОЮА» є членом Асоціації європейських університетів і Європейської Асоціації публічного права, викладачі приймають участь в програмах ОБСЄ. Щорічно студенти, аспіранти виїжджають на навчання, а викладачі проходять професійне стажування в кращих університетах світу, міжнародних організаціях, урядових установах зарубіжних країн. Університет регулярно відвідують з офіційними візитами іноземні делегації, для студентів читають лекції відомі зарубіжні професори, видатні юристи, дипломати і політики. Завдяки відповідності освітніх програм європейським стандартам, диплом університету відкриває для своїх випускників можливості працевлаштування в міжнародних інституціях та іноземних компаніях.

Навчання в університеті дає не тільки професійні знання, а й можливість всебічного особистісного розвитку студентів, долучає їх до культури, спорту, благодійництва тощо. Саме комплексний підхід гарантує якість фахової підготовки, яка поєднує навчання, виховання та саморозвиток особистості.

Перспективний розвиток системи юридичної освіти передбачає приведення її у відповідність із світовими вимогами за збереження національних традицій. Підготовка фахівців-юристів повинна враховувати сформовані загальні стандарти юридичної професії та її сучасну специфіку. Модернізація вищої юридичної освіти зумовлює розроблення принципово нових теоретичних, методологічних та організаційних засад удосконалення системи вищої юридичної освіти. Трансформація вищої юридичної освіти повинна відбуватися системно, комплексно і паралельно з реформуванням усієї системи освіти в Україні.

При вдосконаленні законодавства щодо правової сфери та відповідно юридичної освіти потрібно залучати до обговорення моделей розвитку цієї системи представників юридичної громадськості, професійних об'єднань, професорсько-викладацького складу, наукових працівників, аспірантів, студентів, практичних юристів

і роботодавців. Процес підготовки таких законодавчих актів має супроводжуватися широкою інформаційною підтримкою та постійним моніторингом змін у системі вищої юридичної освіти. Неприпустима ситуація кулуарності розробки законодавчих актів, призначених стимулювати освітні реформи. Це стосується, наприклад, проекту закону України № 7147 від 28.09.2017р. “Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії”, зміст якого критично оцінила юридична спільнота. Такі документи не матимуть належної якості і відтоді не сприятимуть вдосконаленню системи підготовки юридичних кадрів, якщо створення сучасної фундаментальної правової бази не буде відкритим і прозорим процесом, а зміст не відповідатиме суспільним потребам. Тільки виважений підхід гарантує успіх реформ, відкриває нові перспективи розвитку системи підготовки юридичних кадрів.

Адже завдання, які виконують юридичні вищі навчальні заклади, мають високий рівень складності, що вимагає від науково-педагогічного персоналу відповідної компетентності та вміння застосовувати активні і інтерактивні прийоми та методи викладання права, які базуються на інноваційних підходах. Хочу наголосити, що незважаючи на досить складні умови, в яких працюють педагоги і вчені України, вони не лише уособлюють еліту нашого суспільства, забезпечують перспективний розвиток української нації і нашої держави, а і формують еліту майбутнього, а тому потребують підтримки і належної оцінки як з боку держави та влади, так і з боку суспільства.

Бібліографічний список:

1. Антропов Р. История развития юридического образования в Германии: сущность, модель и этапы эволюции [Електронний ресурс] / Р. Антропов. – Режим доступу: <http://www.e-notabene.ru/>
2. Гурак Р. Юридична освіта в Сполучених Штатах Америки. [Електронний ресурс] / Р. Гурак. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
3. Денисенко А. Проблеми вищої освіти в Україні в сучасних умовах / А. Денисенко // Сучасні проблеми вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору : матер. наук.-метод. конф. – Суми : Сумський державний університет, 2010. – С. 56-58.
4. Дент М. О практике преподавания методом Сократа / М. Дент // Юрфак. – 2003. – С. 2-7.
5. Задояний М. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Задояний. – Режим доступу: <http://www.yourfuture.org.ua/>

6. Захаров В. Юридическое образование в Великобритании: традиции и перспективы развития [Електронний ресурс] / В. Захаров. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/>
7. Іщенко А. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс] / А. Іщенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>.
8. Карпищенко О. Підвищення кваліфікації викладачів як інструмент підвищення конкурентоздатності випускників на ринку праці / О. Карпищенко // Сучасні проблеми вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору : матер. наук.-метод. конф. – Суми : Сумський державний університет, 2010. – С. 25-27.
9. Мінченко О. Юридична освіта у США, ФРН та Австрії: порівняльно-правове дослідження / О. Мінченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління: наук. зб. / Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України. – К. : Сталь, 2011. – С. 102-108.
10. Проскурняк О. Проблеми реформування змісту сучасної зарубіжної юридичної освіти [Електронний ресурс] / О. Проскурняк. – Режим доступу: <http://science2016.lp.edu.ua/>.
11. Роскопіна Ю. Вплив європейської традиції вищої освіти на формування американської юридичної школи / Ю. Роскопіна // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних змін. – Черкаси, 2012. – С. 92-95.

В статтє обоснована актуальность анализа проблем высшего юридического образования, что обусловлено трансформационными процессами, требующими правового регулирования. Подчеркнуто, что именно высшее учебное заведение является главным субъектом подготовки специалиста в сфере права, способного решать сложные задачи трансформационного этапа развития государства. Обозначены проблемы высшего юридического образования, требующие использования передового зарубежного опыта.

The article provides the discourse for demands of the analyses of the higher legal education issues due to transformation processes which require a legal regulation. It is stated that the institution of higher education is the main actor of the training of a professional in the field of law capable to perform complex tasks of the transformation stage of the state's development. That is also highlighted that the approach to the higher legal education issues requires the application of the best foreign experience.